

ФІЛОСОФСЬКІ, ІСТОРИЧНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Луцький М. І.

ПРАВОВА ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЗУНР

УДК 340.12

Постановка проблеми. Організація органів судівництва ЗУНР та правове забезпечення їхньої діяльності є важливими уроками для сучасного державотворення. Створити державу – це, в деякому розумінні, можливість впорядкувати організацію державного механізму, забезпечити функціонування всіх гілок влади. Самостійна судова влада, яка діє незалежно від законодавчої і виконавчої влади, – одна з ознак правової держави. Відновлення української держави на західних землях має багато повчальних уроків для розвитку правової держави в умовах сьогодення. Найбільш цінним у цьому є досвід формування органів суду, прокуратури, з урахуванням того, що Україна перебувала в стані війни і в тяжких соціально-політичних умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вказана проблематика знайшла наукову розробку в працях таких вітчизняних вчених, як: О. Вівчаренка П. Гай-Нижника, В. Гончаренка, М. Кобилецького, Д. Комара, С. Сворака, Б. Тищика та ін.

Постановка завдання. З огляду на значимість проблем становлення та розвитку органів суду і судочинства в сучасній Україні метою цієї роботи є пізнання правової основи формування судової системи ЗУНР, юридичне закріплення діяльності судових органів, правовий статус і типологія цих органів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку ХХ ст. Україна відновила національний процес державного будівництва. Незважаючи на загрозу з боку радянської Росії, Австро-У-

горської монархії та військ Денікіна, український народ утворює власну державу та формує органи законодавчої, виконавчої та судової влади, політичну, економічну і правову системи, національну армію. Особливої форми набула організація державно-політичної системи.

Судово-прокурорські органи є важливою і невід'ємною ланкою державно-політичної системи будь-якої країни. Це усвідомлював і уряд ЗУНР, тому, незважаючи на складну зовнішньо-політичну ситуацію, здійснював численні заходи для проведення судової реформи. Першим кроком у цьому стало прийняття Українською Національною Радою 21 листопада 1918 р. закону «Про тимчасову організацію судів і судової влади». Відповідно до цього нормативно-правового акту тимчасово судові функції в ЗУНР продовжували виконувати суди колишньої Австро-Угорської монархії під керівництвом державного секретарства юстиції. Іншими словами, в основу судової системи ЗУНР була взята попередня, австрійська.

Судовими органами ЗУНР залишалися повітові суди, окружні суди та вищий суд, хоча й зі зміненими назвами. Колишній австрійський повітовий суд перейменований на Повітовий суд ЗУНР, окружний суд – Окружний суд ЗУНР. Австрійські крайові суди у Львові і Чернівцях ліквідовувалися, а їх компетенція переходила до окружного суду ЗУНР. Крім того у вище згаданому законі вказувалося, що якнайвища інстанція має бути утворено Найвищий суд у Львові [1, с. 22.].

Проведення судової реформи було покладено на Державне секретарство юстиції, яке очолював О. Бурачинський. Структурно Секретарство містило два відділи: особово-управляючий і законодавчий. Основними функціями першого відділу було керівництво судами, прокуратурою і нотаріатом, призначення судів, прокурорів, нотаріусів та допоміжного, канцелярського персоналу цих органів. Функції другого полягали в розробці законодавчих пропозицій, розробці і виданні розпоряджень, які публікувались в офіційному виданні «Вісник державних законів і розпорядків».

Такого роду розпорядженням Секретарства на території ЗУНР утворено 12 судових округів, які поділялися на 130 судових повітів:

- 1) Львівський (17 судових повітів);
- 2) Сяноцький (14 судових повітів);
- 3) Золочівський (11 судових повітів);
- 4) Коломийський (11 судових повітів);
- 5) Перемишлянський (10 судових повітів);
- 6) Самбірський (10 судових повітів),
- 7) Станіславський (10 судових повітів),
- 8) Стрийський (9 судових повітів);
- 9) Бережанський(9 судових повітів);
- 10) Буковинський (9 судових повітів);
- 11) Тернопільський (8 судових повітів);
- 12) Чортківський (8 судових повітів) [2, с. 41].

Заслугує уваги той факт, що утворені судові округи мали комплектуватися судьями на основі виборності місцевим населенням, при цьому було дотримано квотного представництва в судовому корпусі обранців від національних меншин. Тобто, до окружних судів обирали відповідно до розрахунку – 1 мандат від 40 тис. населення, причому знову-таки кожна національна меншина могла обрати своїх суддів. У такий спосіб було обрано 144 судді окружних судів, з них – 102 українці, 25 поляків, 17 євреїв. Запроваджувалися судочинства українською мовою, принципи гласності, відкритості, змагальності, права звинуваченого на захист.

Визначалося також, що судді, які не скомпрометували себе антиукраїнською діяльністю і які зобов'язувались служити українському народові та державі і складали про це відповідну присягу, залишалися на своїх посадах. Проте, варто зазначити, що навіть таке демократичне положення у відчутній мірі скоротило кількість суддівського апарату. У зв'язку з цим Українська Національна Рада 11 лютого прийняла закон «Про скорочення підготовляючої суддівської служби», яку необхідно було проходити після

закінчення юридичного факультету. Мова йде про стажування на посаді судді 2 роки (до цього стажування тривало 3 р.).

Проте це не єдині нововведення у суддівському корпусі. Державне секретарство юстиції видало ряд розпоряджень, що стосувалися судових іспитів, які належало скласти кандидатам на посаду судді. Для цього створювались спеціальні комісії на чолі з головами окружних судів та членів комісій, яких призначало Державне секретарство юстиції на пропозицію голів комісій. Такі комісії створювались при окружних судах і повинні були включати не менше 5-ти чоловік, з яких, як мінімум, 2 повинні бути суддями, а один – адвокатом. Позитивним було те, що такого роду суддівські іспити були безкоштовні. Витрати покривались за державні кошти, що ліквідувало можливість зловживання під час іспиту.

Розпорядженням Державного секретарства юстиції також визначалося, що іспити повинні проходити у два етапи (усний та письмовий), детальна регламентація їх проведення, критерії оцінювання тощо. Письмова частина іспиту проводилась з цивільного і кримінального права і проходила два дні. Кандидати мали право вільно використовувати усі наявні в суді закони та розпорядження. У розпорядженні також детально регламентувався сам хід іспиту і критерій оцінки. У випадку незгоди кандидата з оцінкою він міг протягом трьох місяців складати повторно новий. Кандидат, який три рази не склав іспит, звільнявся від подальшого проходження суддівського стажування. Протокол підписувався всіма екзаменаторами і зберігався в архівах суду, де відбувався іспит. Місцем знаходження екзаменаційної комісії на період надзвичайних ситуацій окремим розпорядженням Державного Секретаріату визначалося місто Станіслав [3, с. 92–93].

Реформування судової системи ЗУНР мало також наслідком розмежування цивільної юрисдикції, кримінальної та військової. Розгляд цивільних справ покладался на повітові та окружні суди. Щодо розгляду кримінальних справ, то законом Української Національної Ради від 11 лютого 1919 р. в повітах створювались трибунали 1-ї інстанції. Даний орган діяв у складі 3-х суддів.

Передбачалася також можливість одноособового розгляду, якщо покарання за вчинене правопорушення не перевищувало 1 року в'язниці або штрафу, незалежно від розміру [4, с. 8]. Судді таких трибуналів призначалися Державним секретарством юстиції, після чого їх склад затверджувала УН Рада або її Віділ.

Окрім органів цивільної і кримінальної юрисдикції в ЗУНР створювалася і військова юрисдикція. Відповідно до розпорядження Державного секретаріату ЗУНР від 16 листопада 1918 р. у Львові планувалось створити Найвищий військовий трибунал. Військові обласні суди мали діяти в межах Львівської, Тернопільської та Станіславської військових областей.

Складна воєнна ситуація на фронтах та наявність у тилу великої кількості диверсантів і шпигунів вимагали створення більш мобільних органів, ніж звичайні військові суди. Розпорядженням Державного секретаріату ЗУНР від 3 грудня 1918 р. при кожній окружній команді були створені військово-польові суди. А в січні наступного року – військово-польові суди груп «Північ», «Південь», «Львів» [5].

Систему військових судів складала:

1) загальновійськові суди (у законодавстві ЗУНР їх названо терміном «військові суди», тобто у вузькому розумінні їх можна ототожнити з військовими судами, проте в широкому розумінні вони були одним із видів військових судів, які вирішували цивільні та кримінальні справи військовослужбовців);

2) військово-польові суди (ці суди були надзвичайними органами військового судочинства, які вирішували кримінальні справи про тяжкі злочини, вчинені військовослужбовцями і цивільним населенням під час воєнних дій);

3) військові «суди честі» (дані органи не були постійно діючі ми, організовувались офіцерами УГА в разі необхідності вирішення питання про дисциплінарну відповідальність військовослужбовця) [6, с. 45].

Юрисдикція військово-польових судів поширювалася не лише на військовослужбовців, але й на цивільне населення, якщо

його дії посягали на національну безпеку та цілісність держави, її обороноздатність, зв'язок і транспорт тощо.

У здійсненні судочинства військово-польові суди ЗУНР керувались нормами австрійського процесуального права, зокрема, військовим кримінально-процесуальним кодексом 1912 року. Оскільки військово-польовим судам належало право виносити смертні вироки, тому для їх виконання існувала ускладнена процедура. Державне Секретарство Військових Справ вносило їх на затвердження Державного Секретаріату ЗУНР. Проте, слід зазначити, що законодавство ЗУНР не передбачало можливості оскарження вироків військово-польових судів [7, с. 90].

Таким чином, можна стверджувати про те, що військові суди стали окремим відгалуженням системи судової влади ЗУНР. Це підтверджується тим, що всі питання кадрового, матеріально-технічного та організаційно-правового забезпечення їх діяльності покладались на Державне Секретарство Військових Справ, а не Державне Секретарство Судівництва.

Щодо перегляду цивільних і кримінальних справ у вищих інстанціях, то 15 лютого 1919 р. Українська Національна Рада прийняла закон «Про тимчасове виконання судівництва в цивільних і карних справах у другій і третій інстанціях у часі надзвичайних відносин, спричинених війною», згідно якого другою інстанцією по цивільних і кримінальних справах мав стати Вищий суд у Львові, а третьою – Найвищий державний суд. Крім того, закон передбачав створення спеціальних органів – Сенатів (Окремий судовий сенат II інстанції та Окремий судовий сенат III інстанції), на які покладалися функції вищої інстанції з розгляду цивільних та кримінальних справ, до створення відповідних судів.

Сенати, відповідно до розпорядження Державного секретарства юстиції від 8 березня 1919 р. створювалися при окружному суді в Станіславі. Членів і голів сенатів обирали за такою ж процедурою, як членів і голів Трибуналів.

У зв'язку із складними воєнними обставинами судовий інститут присяжних тимчасово призупиняв свою діяльність терміном на один рік на основі розпорядження Державного Секретаріату.

Крім того, окрему увагу потрібно звернути на органи звинувачення та захисту. Функції звинувачення покладалися на державну прокуратуру, яка очолювалася Вищою державною прокуратурою і Генеральним державним прокурором. Діяльність прокуратури ЗУНР регламентувалась Постановою Державного секретаріату судочинства від 18 грудня 1918 року. Оскільки на той час старі кадри прокуратури складались в основному з поляків та австрійців, які скомпрометували себе, то прокуратуру прийшлося створювати з початку.

Старші прокурори, перші прокурори, їх заступники, так як і судді, повинні були скласти кваліфікаційні екзамени і прийняти присягу на вірність ЗУНР. А в разі невиконання цих умов – відсторонювались від виконання обов'язків та звільнялися з посади. Призначати прокурорів за поданням Генерального державного прокурора повинен був Державний Секретаріат судівництва. Таким чином, прокуратура повинна була входити в систему судочинства [8].

Передбачалося також створення посади прокурора в судових округах та повітах, яких повинне призначати Державне секретарство юстиції за поданням Генерального прокурора. Проте, попри детальну законодавчу регламентацію практичної реалізація дані положення так і не мали.

ЗУНР також перейняла досвід Австро-Угорщини в організації і діяльності органів адвокатури. Адвокатам було запропоновано організуватися у Палату адвокатів у Станіславі, і для цього вони зобов'язувалися скласти присягу у письмовій формі про обов'язок дотримуватися діючих законів і служити зміцненню правопорядку в державі.

Державному секретарству юстиції також підпорядковувалась нотаріальна служба, яку очолювала Нотаріальна палата. Видане 1 березня 1919 р. розпорядження Державного секретарства юстиції вказувало, що закони і розпорядження Австро-Угорської монархії, на підставі яких діяли нотаріуси, залишаються чинними до їх зміни чи припинення їхньої дії. Цим же розпорядженням передбачався обов'язок нотаріусів скласти присягу на вірність україн-

ській державі та обов'язок володіти українською мовою. Однак, положення про громадянство не зазначалося [4, с. 27]. Отже, варто говорити про те, що, формуючи органи державної влади, уряд ЗУНР прерогативою визначав вірність державі, а не громадянські чи інші цензи.

Висновки. Судова система є одним із складників державної влади і відіграє велику роль у правозахисній системі держави, оскільки наділений спеціальними повноваженнями і здійснює свої функції з дотриманням особливих процедур. Це усвідомлював і уряд ЗУНР, тому повільним, але впевненим кроком уряд реформував систему судочинства.

Як стверджують В. Комар і С. Сворака, організація і налагодження судової справи в ЗУНР проводились в інтересах більшості громадян і передбачала забезпечити спокій і нормальні умови життя та праці в краю [9, с. 37].

Проте, незважаючи на всі спроби і численні дії уряд ЗУНР, важке внутрішнє і зовнішнє становище не дало змоги повністю реалізувати ці плани.

1. Гай-Нижник П. П. *УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917–1920 рр.)* / П. П. Гай-Нижник. – К. : «ШеК», 2010. – 304 с.
2. Тищик Б. Й. *Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923 рр.* / Б. Й. Тищик, О. А. Вівчаренко. – К. : Світ, 1993. – 118 с.
3. Кобилецький М. М. *Утворення ЗУНР, її державний механізм та діяльність (1918–1923)* : дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових вчень» / Кобилецький М. М. – Львів: Львівський державний університет ім. І. Франка, 1998. – 205 с.
4. *Вісник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки.* – 1919. – Вип. 3– 2березня. – С. 8–29.
5. Гончаренко В. Д. *Історія держави і права України: Підручник* / В. Д. Гончаренко / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1680102854993/pravo/mistsevi_organ_i_vladi_upravlinnya
6. Горуйко Х. П. *Організація та діяльність військових судів Західно-Української Народної Республіки* / Х. П. Горуйко. – *Часопис Київського університету права.* – № 4. – 2012. – С. 45–49.

7. *Сфремова Н. В. Суд і судочинство в УНР, Українській державі, ЗУНР (1917–1920 рр.) / Н. В. Эфремова, Б. Й. Тищик, В. Т. Марчук. – Одеса : Фенікс, 2007. – С. 90.*
8. *Органи охорони правопорядку та судова система ЗУНР / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://otherreferats.allbest.ru/law/00118351_0.html*
9. *Комар В. Судова справа в ЗУНР / В. Комар С. Свояк // Матеріали міжнародної наукової конференції присвяченої 75-річчю Західноукраїнської народної республіки. 1–3 листоп. 1993 р. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 37–38.*

Луцький М. І. Правова основа формування судової системи ЗУНР

У статті досліджено проведення урядом ЗУНР судової реформи та проаналізовано умови формування судової влади. Особливу увагу звернено на нормативно-правові акти та їх проекти, якими регламентувалися суд і судочинство ЗУНР. Розглянуто структуру судових органів, їхню спеціалізацію. Крім того, звернено увагу на питання умов взяття на службу до судових органів і звільнення з неї. Ключовим також є аналіз Державного Секретарства Юстиції та Державного Секретарства Судівництва як координуючих органів проведення судової реформи. У статті також розглянуто питання створення та функціонування органів адвокатури, прокуратури та нотаріату.

Ключові слова: ЗУНР, судова реформа, суд, судочинство, уряд, Державне секретарство судівництва, закон, нормативно-правовий акт, юрисдикція.

Луцкий М.И. Правовая основа формирования судебной системы ЗУНР

В статье исследованы проведения правительством ЗУНР судебной реформы и проанализированы условия формирования судебной власти. Особое внимание обращено на нормативно-правовые акты и их проекты, которыми регламентировались суд и судопроизводство ЗУНР. Рассмотрена структура судебных органов, их специализация. Кроме того, затронуты вопросы условий принятия на службу в судебные органы и освобождение от нее. Ключевым также является анализ Государственного Секретарства Юстиции и Государственного Секретарства судопроизводства как координирующих органов проведения судебной реформы. В статье также рассмотрены вопросы создания и функционирования органов адвокатуры, прокуратуры и нотариата.

Ключевые слова: ЗУНР, судебная реформа, суд, судопроизводство, правительство, Государственное секретарство судопроизводства, закон, нормативно-правовой акт, юрисдикция.

Lutskyy M.I. Legal principles of the judicial system formation of the West Ukrainian People's Republic (ZUNR)

Undertaking a judicial reform by the government of ZUNR is researched and formation conditions of the judicial branch are analyzed in the article. Special attention is paid to the legal acts and their drafts regulating the judicature and the justice system of ZUNR. The system of judicial bodies and their specialization is

reviewed. Besides, attention is paid to the employment requirements for the judicial bodies and termination of the employment. It is also essential to analyze the State Secretariat of Justice and the State Secretariat of Court Proceedings as the coordinating authorities for undertaking a judicial reform. The issue of formation and functions of the advocacy, prosecution and notary bodies is considered in the article.

Key words: ZUNR, judicial system, court, judicature, government, State Secretariat of Court Proceedings, law, legal act, jurisdiction.

Мамонтов І.О.

ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ОУН І УПА У СУЧАСНІЙ ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

УДК 325.83

Актуальність і постановка проблеми. Важливою основою ефективного державного будівництва виступає необхідність об'єктивного неупередженого бачення минулого держави, виважена оцінка значення тих чи інших особливостей боротьби різних суспільно-політичних течій. Саме тому боротьба Організації українських націоналістів (далі – ОУН) і Української повстанської армії (далі – УПА) у 1920-х – 1950-х роках – це актуальна державно-правова проблема не тільки у науковому контексті. Предмет її полягає з однієї сторони: у встановленні об'єктивного соціально-правового статусу колишніх бійців українського підпілля, з іншої сторони: визначення механізмів правової кваліфікації боротьби національно-визвольних рухів та форм і методів реалізації права націй на самовизначення.

Стан дослідження. Дослідники українського націоналістичного руху останнім часом застосовували у основному історичний методологічний інструментарій, бачачи дану проблему у оціночних висновках історичних реконструкцій подій. Принципово новоякісний підхід оцінці боротьби ОУН і УПА має надати правовий аналіз із застосуванням належного наукового інструментарію. Подібні спроби здійснюють такі науковці, як Д.В. Веденєєв, А.В. Грубінко, С.В. Кульчицький та інші вчені здебільшого історичного фаху. У цьому контексті слід констатувати, що у фаховому юридичному середовищі досліджуваний комплекс форм і методів боротьби ОУН і УПА залишається недослідженим.